

Agnieszka Żok, Henryk Lisiak
(Poznań)

**Początki refleksji teoretycznej o homoseksualizmie.
The origins of theoretical reflection about homosexuality.**

Streszczenie:

Tematyka kojarzona dziś z homoseksualnością stanowi istotny element większości starożytnych cywilizacji. Zagadnienia te są poruszane były zarówno przez kodeksy prawne, mitologię, literaturę czy sztukę. Jednym z najstarszych źródeł historycznych opisujących zjawisko homoseksualizmu jest sporządzony w Egipcie, 2500 lat p.n.e. papirus, zagadnienia te pojawiają się również w starożytnej Grecji. Starożytne cywilizacje, zarówno w Europie jak i poza nią nie miały problemów z akceptacją zjawiska homo- i biseksualizmu. Były one postrzegane jako naturalne, stały obok orientacji heteroseksualnej. Rozważanie zwyczajów seksualnych starożytnych Greków używając terminu „tolerancja” wobec „homoseksualizmu” okazuje się być jednak niestosowne. Samo słowo „tolerancja” nie jest neutralne, zakłada pewne relacje władzy między osobą tolerującą a tolerowaną.

Słowa kluczowe: homoseksualizm, historia, starożytność

Abstract:

The question of homosexuality is an important part of most ancient civilizations. They were discussed by legal codes, mythology, literature and art. One of the oldest historical sources describing the phenomenon of homosexuality is papyrus drawn in Egypt, 2500 BC. Ancient civilizations, both: in Europe and elsewhere weren't have a problems with the acceptance of homo- and bisexuality phenomenon. It was seen as a natural. Reflection of sexual habits of the ancient Greeks focused on "tolerance" against "homosexuality" but turns out to be inappropriate. The word "tolerance" is not neutral, it assumes a certain power relations between a tolerant and tolerated.

Key words: homosexuality, history, ancient civilization

Z ogromnym prawdopodobieństwem można stwierdzić, iż od zarania dziejów na świecie żyli ludzie, którzy odczuwali potrzebę utrzymywania cielesnych oraz emocjonalnych kontaktów z osobami tej samej płci. Profesor Zbigniew Lew - Starowicz potwierdza tezę, iż

homoseksualizm jest znany człowiekowi od początku jego istnienia¹. Już na samym początku rozważań historycznych pojawia się problem definiowania homoseksualizmu. Wiele kultur stosowało praktyki uważane dziś za homoseksualne przy obrzędach inicjacyjnych, wprowadzając dzieci do dorosłego świata starszych. Odwołując się do definicji przytoczonej za profesorem Z. Lwem - Starowiczem, trudno uznać obrzędy inicjacyjne za zachowania homoseksualne, ponieważ ich celem nie była przyjemność, gdyż były to zachowania o charakterze czysto rytualnym.

Tematyka, która dziś wiązana jest z homoseksualizmem, stanowi element kultury większości starożytnych cywilizacji. Zagadnienia te są poruszane były zarówno przez kodeksy prawne, mitologię, literaturę czy sztukę. Jednym z najstarszych źródeł historycznych opisujących zjawisko homoseksualizmu jest sporządzony w Egipcie, 2500 lat p.n.e., papirus². Równie dawne, pisane wzmianki dotyczące owych kontaktów między mężczyznami tej samej płci można odnaleźć w datowanym na 1700 p.n.e. Eposie o Gilgameszu³. Romantyczna historia wojowników, od zapasów aż po śmierć Enkidu w ramionach Gilgamesza ma wyraźny charakter homoerotyczny.

Wcześniejsza Summerą kultura starożytnego Egiptu również odzwierciedlała całe bogactwo natury ludzkiej. W opisach tej kultury wątki homoerotyczne są jednak mniej powszechne niż w historii ludów Mezopotamii czy kulturze greko – rzymskiej. Najistotniejszym wątkiem homoseksualnym⁴ w mitologii egipskiej jest, będąca częścią powstałych około 2300 r. p.n.e. tekstów z piramid, opowieść o gwałcie wykonanym przez Seta⁵. Homoerotyczne wątki mitologii egipskiej znalazły również swoje odzwierciedlenie w sztuce. Na jednym z reliefów, które można zobaczyć w Muzeum w Kairze, widoczny jest faraon Senuseret i obejmującego się z bogiem Atum. Jak ponadto można wywnioskować z Kodeksu Hammurabiego w Babilonii rozpowszechnione były prostytutka homoseksualna, była ona praktykowana zarówno w wersji świątynnej⁶ jak i świeckiej⁷.

Starożytny homoerotyzm jest jednak przede wszystkim kojarzony z Antyczną Grecją. Zarówno mitologia jak i dzieła greckich filozofów opisują stosunki między mężczyznami. Jednak próba jednoznacznego scharakteryzowania tak odmiennej od współczesnej oraz

---

¹ Z. Lew - Starowicz, M. Lew-Starowicz, *Homoseksualizm*, Muza, Warszawa 1999 s. 55-81.

² S. Farlough, *Opowieść o znanych i nieznanach homoseksualistach*, Dialog, Warszawa 1993, s. 5-6.

³ *Epos o Gilgameszu*, Wydawnictwo Agade, Warszawa 2002.

⁴ Stosując określenie „homoseksualizm” do opisy zjawisk mających miejsce przed 1869 rokiem używam pewnego skrótu myślowego. Problem zostanie szerzej opisany w dalszej części pracy.

⁵ Fiałkowski P., *Seksualność, psyche i kultura*, Eneteia, Warszawa 2007, s. 37-39.

⁶ Homoseksualna prostytutka uprawiana była w świątyni Astarte, nadzorowana była przez „ukkueum” – naczelnego kapłana.

⁷ K. Imieliński, *Medycyna i seks*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1987, s 106-109.

różnorodnej kultury nie jest łatwym zadaniem. Politycznie Grecja była zbiorem państw-miast, w których panowały bardzo różnorodne obyczaje⁸. Zadaniem wręcz niemożliwym staje się więc jednoznaczne opisanie starożytnej Grecji pod względem nastawienia do miłości osób tej samej płci. Jak zauważa Michel Foucault stosowanie wyrażenia homo- lub biseksualizm dla określenia zachowań seksualnych starożytnych Greków wydaje się być mało odpowiednie. Grecy bowiem nie przeciwstawiali tak radykalnie miłości do własnej płci uczuciu kierowanemu w stronę płci przeciwnej. Kwestią kluczową było raczej zachowanie umiaru. Tyran, według opisu Platona, to ktoś kto dopuścił do tego, by Eros stał się jego „panem absolutnym (...) decydował o wszystkim”⁹. Ksenofont w „Uczcie” wyraźnie pokazuje, iż różnica w wyborze kobiety lub mężczyzny nie wiąże się z dwoma opozycyjnymi formami pragnienia. W mowie Pauzaniusza pojawia się dwóch Erosów, potomek niebiańskiej Afrodyty oraz potomek Afrodyty wszetecznej. Wszetecznik „dokazuje tu i tam bez planu”¹⁰, kocha bardziej ciało niż duszę, myśli tylko o uczynku nie zwracając uwagi na piękno. Syn Afrodyty niebiańskiej jest rozumny i kocha to, co „z natury ma więcej siły, więcej rozumu”¹¹.

U podłoża uwielbienia dla miłości prowokowanej przez Erosa Niebiańskiego stoi również umiłowanie Greków do piękna¹². Ciało mężczyzny to ciało mędrca bądź atlety, które postrzegane było jako bardziej atrakcyjne od ciała kobiecego. Pozycja kobiety w ogromnej części Grecji była sprowadzona do obowiązków domowych i rodzenia dzieci. W starożytnej Grecji miłość homoerotyczna uznawana była za jedyną prawdziwą, wolną miłość. Cywilizacja grecka, zwłaszcza w okresie klasycznym, była typowo męska, kobieta nie miała być partnerką do wymiany myśli. Według Greków nauka miała obejmować zagadnienia ogólne i powszechne, a kobiety są indywidualistkami, których zainteresowania koncentrują się na rodzinie¹³. Miały one jedynie przedłużać gatunek i opiekować się domem.

Związek seksualności z pięknem w pełni oddaje sztuka archaicznej i klasycznej Grecji. Jest to widoczne zarówno w rzeźbie statuarycznej jak i w motywach którymi zdobiono wazy. Stąd również szczególna forma miłości, kojarzona z starożytną Grecją. Pederastia, czyli miłość mężczyzn do chłopców, której podstawę stanowił kult piękna fizycznego. Posiadający pięknie umięśnione ciała sportowcy występowali nago, bez opasek

---

⁸ Aldrich R., Geje i Lesbijki Życie i kultura, Universitas, Kraków 2009, s. 29.

⁹ Platon, Państwo IX, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2010, s 368-376.

¹⁰ Platon, Uczta, Wydawnictwo Alfa-Wero, Warszawa 1999, s 23-24.

¹¹ Ibidem.

¹² Dobro, Piękno i Prawda stanowiły naczelną ideę myśli Platona.

¹³ K. Imieliński, Seksuologia Mitologia historia kultura, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989, s 325 – 326.

na biodrach przyciągając spojrzenia przybyłych na zawody mężczyzn¹⁴. Uważano również, że osoby homoseksualne są skłonne do najbardziej bohaterskich czynów w obronie ojczyzny. „Święty” batalion Tebańczyków miał opinię niezwycięzonego, a w jego skład wchodziło 150 par kochanków. Wszyscy zginęli w 338 roku p.n.e. pod Cheroneą jednak śmiertelne, które otrzymali w bitwie ciosy zadane były od przodu, co oznacza że walczyli do końca¹⁵.

Miłość do chłopców była zatem społecznie uznawaną formą seksualności, istniejącą obok życia małżeńskiego.

Starożytna Grecja uchodzi również za kolebkę miłości między kobietami. Podobnie jak w przypadku męskiego homoseksualizmu, jest ona połączona z kultem piękna i wiązana z żyjącą na greckiej wyspie Lesbos poetką – Safonią¹⁶. Za czasów Safony na Lesbos odbywały się konkursy piękności dla kobiet, co dodatkowo konstytuuje dokonania Safony jako homoerotyczne, wychwalanie czyjejś urody ma bowiem kontekst seksualny. W założonej i prowadzonej przez poetkę akademii, uczyła ona dziewczęta z Lesbos oraz Jonii muzyki, tańca i poezji. Jednym z celów edukacyjnych jakim było poznanie własnego ciała oraz rozbudzenie erotyczne. Miało to ułatwić uczennicy akademii wejście w dorosłe życie¹⁷. Safona zasłynęła jako *gynaikerastris*, czyli „miłująca kobiety”. Informacje o homoerotycznej naturze Safony można odnaleźć u Horacego czy Owidiusza oraz w Księdze Suda. Negatywne interpretacje twórczości Safony wynikają z naruszenia przez poetkę tradycji rezerwującej poezję oraz erotykę dla mężczyzn. Safona nie pisała wprost o swoich erotycznych przeżyciach, używała jednak języka stosowanego przez mężczyzn *erastai* w stosunku do swoich *eromenoi*¹⁸. Istnieje duże prawdopodobieństwo, iż Safona doczekała się następczyń, jednak zostały one przez historię uznane za jej uczennice. Erotyczne reakcje kobiety na urodę innej kobiety pojawiają się również w niektórych parteniach czyli „pieśniach na chóry dziewic”. Były one jednak w większości układane przez poetów płci męskiej.

Akademia Safony nie była jedynym w Grecji miejscem, gdzie kobiety podziwiałały wzajemnie swoje piękno. W wielu miejscach w Starożytnej Grecji odbywały się konkursy piękności dla kobiet, w których kobiety były sędzinami. Jak twierdzi Dover, zarówno u podstaw akademii jak i konkursów leżał homoerotyzm¹⁹. Niewątpliwie jednak, dla Safony,

¹⁴ K. Imieliński, *Seksuologia – mitologia, historia, kultura*, PWN, Warszawa 1989, 273 – 291.

¹⁵ R. J. Tritt, *Postawy dorosłych wobec homoseksualizmu i ocena poziomu wiedzy na temat chorób przenoszonych drogą płciową*, (praca niepublikowana) Poznań 2006 s. 28-2.

¹⁶ Safona urodziła się na wyspie Lesbos pomiędzy 630 a 612 roku p.n.e. , jej śmierć jest datowana na rok 570 p.n.e.

¹⁷ A. Szastynska-Siemion, *Muza z Mityleny: Safona [za] P. Fijałkowski, Homoseksualizm; wykluczenie, transgresja, akceptacji, Eneteia*, Warszawa 2009, s 147-148.

¹⁸ K.J. Dover, *Homoseksualizm grecki*, Homini, Kraków 2004, s. 211.

¹⁹ *Ibidem*. s. 207-222.

piękno kobiecego ciała było jednym z najpiękniejszych widoków co można odczytać z jej poezji. Niestety z tysięcy napisanych przez nią wiersów zachowało się niewiele. Informacje o samej poetce zwykle ograniczone są do podstawowych faktów z jej życia.

Do żeńskiego homoseksualizmu nawiązuje również Platon. Temat ten zostaje poruszony przez filozofa tylko raz, w „Uczcie”. Arystofanes wywodzić ma *hetairstria* od istot pierwotnych, mających tylko żeńską płeć. Owe słowo zostało również odnalezione przez Polluksa w nieokreślonym attyckim źródle. Zostało ono przetłumaczone jako określenie kobiety, która utrzymuje związek z inną kobietą i zostało porównane do męskiego *herairēsis*. Dover podejrzewa, iż słowo mogło mieć charakter pejoratywny, porównywalny do *laikastria* (dziwka)²⁰.

Starożytne cywilizacje, zarówno w Europie jak i poza nią nie miały problemów z akceptacją zjawiska homo- i biseksualizmu. Były one postrzegane jako naturalne, stały obok orientacji heteroseksualnej. Rozważanie zwyczajów seksualnych starożytnych Greków używając terminu „tolerancja” wobec „homoseksualizmu” okazuje się być jednak niestosowne. Samo słowo „tolerancja” nie jest neutralne, zakłada pewne relacje władzy między osobą tolerującą a tolerowaną. Pojawia się tu bowiem relacja władzy, którą nadaje sobie osoba tolerująca, na mocy której może tolerować lub nie dane zjawisko. Grecy nie stawiali przed takim problemem, osoba preferująca miłość jedнопłciową nie była bowiem definiowana jako „INNY”. Negatywne nastawienie wobec homoseksualizmu kobiet, nie wynikała zaś z braku tolerancji wobec lesbijek lecz raczej z niskiej pozycji kobiet w kulturze i społeczeństwie starożytnej Grecji.

---

²⁰ Ibidem. s 207-209.